

gućnosti zajedništva u traženju istine, a u svrhu humanijeg zajedničkog življenja, ljudi različitih svjetonazora i vrijednosnih sustava.

U interviewima dolazi potpuno do izražaja autorov pristup koji nije sasvim marksistički već nastoji biti i filozofijski, znači otvoren, znanstven, svjestan svojih pretpostavki, ali i nezavršnosti odgovora. U tom nastojanju leži vrijednost ove zanimljive knjige koja nam ostavlja prostora za široko, nedogmatsko prožimanje religijskog fenomena.

Ranka Jelača

Zbornik radova — priredio Rade Kalanj

MODERNOST I MODERNIZACIJA

Sociološko društvo Hrvatske, Zagreb, 1990., 155 str.

U društvenim su znanostima u posljednjih nekoliko godina sve prisutniji pojmovi poput moderne, modernizacije ili postmoderne. Dijelom je to izraz svojevrsnog scientističkog pomodarstva, ali prvenstveno rezultat činjenice da te pojave, odnosno procesi svojim što pozitivnim, što negativnim konotacijama, označavaju ovo naše vrijeme.

Zbornik radova »Modernost i modernizacija«, u redakciji Rade Kalanja, predstavlja doprinos domaće sociologije u analizi ovog fenomena. Naglasak je, pritom, stavljen na definiranju našim prostorima pripadne društvene zbilje.

[Publikacija je zasnovana na izlaganjima iznesenim na simpoziju »Socijalizam i modernizacija«, kojega je organiziralo Sociološko društvo Hrvatske u veljači prošle godine.] Tekstovi su podijeljeni u dva tematska okvira: prvi pod imenom »Kraj jednog modela«, te drugi »Modernizacija kao sociološki problem«, no kroz sve se provlači jedan znanstveno utemeljen kritički sud spram vremena koja su iza, ali i spram onih što su ispred nas.

U svojevrsnom problematskom uvodu, Ivan Kuvačić piše kako je do sredine 20. stoljeća Marx bio glavni predstavnik moderene, da bi s krizom boljševičke modernizacije na povijesnu scenu izbile sve aveti jednog »alternativnog« puta, jednog obećanja novog, humanijeg svijeta; umjesto slobode i subjektivnosti, ostvareno je apsolutno potčinjavanje kolektivu, a nova je ekonomska ideja odvela privredu u totalnu tehničko-proizvodnu zaostalost. O modernizaciji nije moglo biti riječi, jer je njen osnovni temelj — srednja klasa — samim marksističkim učenjem zakinuta, a praksom blokirana, a zapravo jedino ona omogućava tom procesu stalno prevladavanje i nadrastanje samog sebe. Nova vladajuća klasa započinje svoju povijesnu ulogu kao organizacija profesionalnih revolucionara, a završava u kolektivnom rukovođenju privredom i društvom (istovetno kolektivnoj neodgovornosti), te ih odvodi u krizu.

Polazište teksta »Krizu i mogući raspleti«, autor kojega je Veljko Cvjetičanin, sadržano je u Tourainovoj misli da bi kriviti Marxa zbog propasti socijalističkih režima bilo jednako kao i kriviti Krista zbog inkvizicije. Nadalje, izrečena je teza kako je kriza socijalizma stara koliko i sam boljševički socijalizam, jer u poimanju socijalizma »kao povijesno nužne alternative i negacije kapitalizma« nema naznake produktivnog rješenja nekog novog, boljeg ekonomskog poretka, niti realno poticaja za takvo što. Autor iskazuje bojazan zbog radikalnih promjena koje će uslijediti dekonstrukcijom real-socijalističkih država, ali primjećuje kako se neki elementi socijalizma njeguju i razvijaju u modernim zemljama Zapadne Evrope, te zaključuje kako je zapadno-evropska ljevica samo privremeno zaostala u svom uključanju u burne društvene promjene, pa se zato ne može govoriti o njenom definitivnom krahu.

U razmatranju uzroka propadanja modela integralnog samoupravljanja, Josip Županov dao je temeljitu i preciznu analizu njegovih konstrukcijskih grešaka. Prema njegovim opažanjima, princip našeg samoupravljanja nije mogao uspjeti jer je bio centriran na makronivou (delegatskom sustavu). Ovu svoju postav-

ku autor objašnjava činjenicom da samoupravljanje može opstati jedino ukoliko je ukorijenjeno u autonomnim radnim grupama — »sve je ostalo čista utopija« (48). Za kolaps jugoslavenskog samoupravnog modela indikativan je neuspjeh pokušaja da se primjeni upravljanje na mikronivou (radnim grupama), koje su radnici u Sloveniji 70-ih godina odbili primjenjivati. Ovo je, također i dodatni argument za obaranje apriornih pretpostavki samoupravnog projekta, među kojima je vrlo važna bila tvrdnja o urođenoj ljudskoj potrebi da sudjeluje u upravljanju.

Vrijednost ovog izlaganja nije samo u »stavljanju stvari na svoje mjesto«, već u činjenici da je autor sve primjereno znanstveno fundirao, te da je od svih ostalih tekstova jači za jednu pravu, sustavnu **SOCIOLOŠKU ANALIZU**. Čak i kad govori o nekim gotovo psihološkim parametrima, kao što je bila potreba arhitekata samoupravnog socijalizma da budu što originalniji, Županov ne odstupa od bitnih koraka u svom razmatranju: vrlo jasno i iscrpno daje sliku klimavosti spomenutog modela (neprofesionalan management, orijentacija na političke i socijalne transakcije, umjesto na profit i razvoj; moralno-politička podobnost kao presudna kvaliteta).

No, vjerojatno najvažniji doprinos ovog teksta jest shema koja po svom značenju ide uz rame sa Županovljevom nešto starijom pojmovnom kategorijom »egalitarnog sindroma«. Nacrt »**PROJEKT-REALIZACIJA**« čini ključ problema integralnog samoupravljanja kao njegov glavni normativni mehanizam, a kao dio jedne sociološki pogrešne teorije društvene promjene potpuno je neprimjeren realitetu, ne samo zato jer svi povijesni procesi dosad jesu nužno bili autonomni i kontinuirani, već i stoga što funkcija pravnog reguliranja nije propisivanje nego legaliziranje i sistematiziranje društvenog stanja. Kritika sheme »projekt-realizacija« prisutna je na historijsko-sociološkoj i pravnoj razini, a krenuti s takovim omaškama u stvarnost nikako se ne može na uspješan način.

Za Radu Kalanja modernost predstavlja kontinuiran proces modernizacije što započi-

nje u 19. stoljeću, i koji u našem vremenu nastavlja svoj osnovni tok, ali poprima različite oblike i ritmove. Najnovija duhovna situacija, međutim, označava se kao **KRIZA MODERNOSTI**, kao izraz poljuljanosti mitova o beskonačnom napretku, ovladavanju prirodom, apsolutnoj ispravnosti znanosti itd. Kao nužnost se nametnula potreba **MODERNIZACIJE MODERNOSTI**, što je odredilo jedan novi pojam, pojam **POSTMODERNE**.

Dok moderenu odlikuju demokratska revolucija i industrijalizam, zahvaljujući kojem modernizacija i ima snagu planetarnog procesa, postmodernizam znači kraj kulture industrijske ere. Ona je, kao bitno klasna, svojim koncem odredila i krizu pojma klase, ali i čitavog niza drugih, dotad neupitnih entiteta: pravdnosti, slobode, jednakosti. Informatičko društvo, koje korespondira s postmodernom, donosi rastvaranje homogenosti klasa na jedan drugačiji način (sada se radi o zaposlenim i nezaposlenim društvenim grupama); označava nepodobnost tradicionalnog djelovanja ljevice, jer mjesto paradigme klasnog sukoba uvodi paradigmu konsenzusa; a u osnovu potonjeg stavlja racionalni pristanak svih socijalnih aktera.

Položaj suvremene sociologije u društvu, te njihov međusobni odnos, referentni su okvir teksta Ognjena Čaldarovića. On iznosi poznate istine o društveno marginaliziranom položaju sociologiju, te o njenoj »internoj marginalizaciji« ili »osobnoj izgubljenosti« u traženju vlastitog smisla. Kao njen najbitniji problem Čaldarović ističe nisku prediktibilnost, odnosno kašnjenje u tumačenju i objašnjenju socijalne zbilje. Sociologija, prema njegovom mišljenju, ne nudi operacionaliziranje aspekata modernog društva niti u jednoj sferi socijalnog realiteta, te nije u stanju pratiti najnovije društvene procese.

[Prediktibilnost i aplikativno značenje sociologije moguće je povećati profesionalizacijom socioloških uloga, razvojem metodologije, razvojem teorija srednjeg dometa (kao odgovora na sve veće fragmentiranje socijalne zbilje), dok se ideja velike teorije pomalo na-

pušta, zbog neodrživosti u sve dinamičnijem društvenom okružju.)

Vjeran Katunarić kaže: »Nacija je organizirani sustav društvenog života, podržavan vjekom u iskonsko porijeklo i vječno trajanje. Sve su religije instrument te vjere.« (100) U ovoj definiciji Anthony Smitha sadržana je temeljna ideja o neumitnoj snazi nacionalnog duha, kao kategoriji koja je od kolektivnog narcizma pre-rasla u individualni. Naime, u posljednjih nekoliko stotina godina jedino su neka zapadna društva odmakla od stadija primitivne grupe, koja svojom kulturom održava svojevrstnu riznicu mitova. No, i ova su društva primitivno načelo samodovoljnosti samo prenijela na svakog pojedinca osobno, dakle na svoju najmanju jedinicu, pa je određenje modernosti u kontekstu nacionalnog vrlo složeno i problematično.

U velikom je broju tekstova naglašeno da je jedan od najvećih problema sadašnjice, ali i vremena što dolaze, onaj ekološki. Upravo stoga, na području bavljenja modernošću i modernizacijom, posebno je zanimljiv prikaz Ivana Cifrića, koji se temelji na empirijskom istraživanju odnosa velikog uzorka ispitanika (2714!) prema štednji i potrošnji. Rezultati pokazuju kako kod najvećeg broja njih pojam napretka egzistira u bliskoj svezi s povećanjem materijalnog standarda i povećanjem potrošnje. Ispitanici su većinom protiv ograničenja potrošnje (i na mikro, i na makro planu), ali pokazuju i mali odmak od tipično »industrijskog« mišljenja — više od jedne polovine ispitanih izražava neslaganje s tvrdnjom kako nas veće trošenje nužno vodi u napredak.

Sergej Flere se bavi odnosom obrazovanja i društvenih vrijednosti u kontekstu modernizacije, točnije, utjecajem kojeg naš obrazovni sustav ima na spomenuti proces.

Tako je u svim dijelovima Jugoslavije primjetna ekspanzija obrazovanja, o čemu autor govori kao o dijelu »spontane modernizacije«, no to je zapravo i jedina nedvosmislena povezanost razvoja školstva i modernizacija na našim prostorima.

Iznesenim je podacima, naime, Flere pokazao koliko je na pojedinim nivoima

istraživanja različitih smjerova i predznaka djelovanja institucije obrazovanja. Na odnos između školske spremne i nataliteta, za koji se predviđa obrnuta proporcionalnost, sasvim jasno djeluje i nezavisan kulturni faktor.

Isto je toliko specifičan i odnos nivoa obrazovanja prema čitavom nizu modernizaciji odgovarajućih procesa (povećanje industrijske proizvodnje, nizak natalitet, odbacivanje religije, itd.), jer samo u Crnoj Gori bilježimo školovanost iznad jugoslavenskog prosjeka, dekonfessionalizaciju, ali i prosječan društveni proizvod za jednu trećinu manji od srednjeg jugoslavenskog.

Tekst Radovana Marjanovića ulazi nedvosmisleno u središte vrlo svježih društvenih procesa u nas, analizirajući djelotvornost modernizacije na konkretnim indikacijama. Prema njemu, modernizacija znači racionalizaciju, odnosno, uvodenje i širenje ciljnoracionalnog ponašanja. Kod nas je, međutim, na djelu vrijednosno-racionalno ponašanje, koje ne zahtijeva racionalnu diskusiju cilja i sredstava, već održava nacionalne i autoritarne sheme opravdanja. Vrijednost se prihvaća bez argumenata i dokaza njene prave svrhe. Na upravo takav način događa se zamjena starih vrijednosti novima, jer nepotpune reforme ostavljaju na snazi »teorijski monizam« i »dogmatizam«. Modernizacija kod nas nema — jer, malo je više novog, a malo manje starog.)

Prirodno je nakon svega zaključiti kako je uistinu kraju došao jedan quasi-modernizacijski proces u ostvarenju »novog i pravednijeg svijeta«, te da je naša društvena zajednica sastavni i neisključivi njegov dio.

U istom smjeru razmišljanja ide i tekst Duška Sekulića o sličnostima samoupravnog i centralističkog modela upravljanja, koji operativnošću i teoretskom omeđenostu empirijskih indikatora pomaže u sintetizaciji i strukturiranju procesa što su ne tako davno bili našom svakodnevicom.

Autor vrlo jasno pokazuje svu uzaludnost pokušaja da jugoslavenski put u socijalizam bude drugačiji: nakon prekida odnosa sa SSSR-om, 50-ih godina započinje se s novim

modelom kojega formalno determiniraju decentralizacija i autonomizacija. No, centralna (državna) politička kontrola privrede samo je prenesena na niže teritorijalne jedinice (u početku komune, potom republike), pa o osamostaljivanju poduzeća ne može biti niti slova. Poduzeća tako zadržavaju vrlo nizak stupanj samofinanciranja, dok je udio banaka, koje su pod direktnom političkom kontrolom, u tome izrazit. Samoupravni model razvoja socijalizma blizak je etatiškom u nizu elemenata:

1. vrlo visok stupanj društvenog proizvođa odlazi na investicije (što u kapitalizmu nije slučaj). Uz to je prisutan i porast zaposlenosti, ali ne i povećanje produktivnosti.

2. favoriziranje velikih poduzeća — dok je u kapitalizmu velik dio proizvodnje baziran na malim pogonima, socijalizam njeguje gigantizam.

Konsekvence navedenih primjera žive su i u neposrednoj sadašnjosti, i iskustveno potvrđuju sve što se godinama prešućivalo, a u našoj sociologiji **SISTEMATSKI IZBJEGAVALO**.

Racionalan osvrt na takvo što umnogome pripomaže u stvaranju trezvenijeg stava prema svim situacijama koje su dosad doživljavane isključivo privatno i emocionalno, ali je jasno kako je sociološka analiza i ovdje — **ZAKASNILA**. Da li će povratak kapitalizmu u školu u tom smislu pomoći ili odmoći, ostaje nam vidjeti. Svakako valja mnogo učiniti ukoliko se iz loše i nepotpune modernizacije želi postati dijelom postmoderne.

Slavica Jakelić

Draško Aćimović

SJAJ I BEDA PROSTITUTKI

Biblioteka »KARIBI«, Beograd, 1989.
202 str.

Pojam i pojava prostitucije jedna je od onih slabo ili gotovo nikako obrađivanih tema

u našoj književnosti. Kao najbližu definiciju tog pojma možemo uzeti onu po kojoj je prostitucija »*seksualno podavanje uz materijalnu naknadu ili ostvarivanje neke druge materijalne ili nematerijalne koristi*.« Ako se osvrnemo u prošlost, prostituciju možemo naći još u 4. stoljeću pr. n. e. u Grčkoj, Sumeru i Mezopotamiji. Od tog zanata država je izvlačila priličan dio svojih prihoda u vidu poreza. Grčke **hetere** ni tada nisu uživale nikakve povlastice. Uz malobrojnost i slab obrazovni i materijalni status bile su izložene sramoćenju i žigosanju od strane viših socijalnih slojeva. Ni vrijeme rimske vladavine nije promijenilo odnos prema njima, dok je srednji vijek prednjačio u preziru prema takvim ženama (fizičko kažnjavanje, stup sramote, rezanje kose...). Tako nakon srednjovjekovnog mračnjaštva, otvaranje prvih javnih kuća u Italiji, a zatim i Francuskoj u 18. stoljeću, predstavlja značajan pomak k liberalizaciji u tom pogledu. Daljnji napredak donosi sredina 19. st. koja pojavu prostitucije želi i socijalno objasniti, dok jačanje kapitalizma, uz neizbježnu pauperizaciju, tu pojavu još više širi. Čak i fašistička okupacija nastavlja s reglamentacijom te pojave, kao i legalizacijom javnih kuća. Nakon oslobođenja u našoj se zemlji zabranjuje svaki vid prostituiranja koji je u prvim godinama postojanja »stare« Jugoslavije bio toleriran.

Nova vlast tako organizira tzv. profilaktorijske »zavode za preodgajanje prostitutki uz rad i terapiju.« Jedan od takvih »zavoda« nalazio se na **Golom otoku**. Čini se da nakon upoznavanja s tom činjenicom daljnja objašnjenja mogu biti samo suvišna. Danas kada nema zloglasnih profilaktorijskih zavoda, postoje mnogi drugi oblici ponižavanja i diskriminiranja predstavnica tog zanata, no usprkos tome broj prodavačica ljubavi raste iz godinu u godinu. Osim povremenih novinskih članaka, naša publicistika i književnost su malo pažnje odvajale tom problemu. Baš zbog toga ovo djelo Draška Aćimovića smatram svojevrsnim izazovom za čitaoca, te mogućim temeljem za dublje proučavanje te pojave.

Knjiga se tematski može podijeliti na dva dijela. Prvi se dio bavi prostitucijom u Jugosla-